

LUNDS
UNIVERSITET
2005-01-15

EUROPEISKA UNIONEN
Europeiska socialfonden

Makt, kön och identitet -
En utvärdering om att vara kvinna på Basta

Av Cecilia Heule

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

DEL 1- INLEDNING.....	1
BAKGRUND.....	2
SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR	3
DISKUSSION OM METOD OCH TILLVÄGAGÅNGSSÄTT	3
VILKEN TYP AV REHABILITERING ERBJUDER BASTA ARBETSKOOPERATIV?	4
STUDIENS UTGÅNGSPUNKTER OM BEGREPPEN MAKT OCH KÖN	5
FORSKNING OM KVINNOR I MISSBRUK OCH BEHANDLING.....	6
VILKA ÄR KVINNORNA PÅ BASTA?.....	7
DEL 2 - FRÅN INTERVJUERNA.....	9
VAD BERÄTTAR KVINNORNA OM LIVET SOM KVINNA I MISSBRUKET?.....	9
HUR BESKRIVS LIVET SOM KVINNA PÅ BASTA?.....	11
HUR SER RELATIONEN TILL BARNEN UT?	15
HUR SER KVINNORNA PÅ SINA PARRELATIONER?	17
KVINNORNAS MÖJLIGHETER TILL KARRIÄR PÅ BASTA	18
VAD FRAMGÅR OM MÄNNENS SITUATION PÅ BASTA?.....	21
DEL 3 - SLUTSATSER	22
EN LITEN JÄMFÖRELSE MED LAANEMETS STUDIE	22
SLUTSATSER.....	24
EFTERDISKUSSION AV ALEC CARLBERG	26
KÄLLFÖRTECKNING.....	33

DEL 1 - INLEDNING

BAKGRUND

Sedan våren 2002 bedriver Socialhögskolan i Lund och Basta Arbetskooperativ utanför Nykvarn ett samarbete¹ som bland annat innebär utvärdering av ett par nystartade verksamheter inom Bastas organisation.² En viktig målsättning i dessa utvärderingar har varit att förmedla kunskap från projektarbetet och att vara behjälplig med deras utveckling. Dialog har varit ett nyckelord och planering av utvärderingarna har i högsta möjliga mån skett tillsammans med företrädare från projekten. En tanke med detta har varit att om frågeställningarna kommer från företrädarna själva så finns också en större chans att kunskapen som växer fram och vägs in i de problemlösningar som väljs.

En fråga som Bastas företrädare har intresserat sig för har varit hur kvinnornas situation på Basta ser ut. Det finns inom missbrukarbehandling många föreställningar om vad kvinnor behöver under sin rehabilitering (se t ex Laanemets 2002 eller Hedin & Månsson 2000). På Basta har man sedan flera år försökt uppmärksamma kvinnornas situation. Flera olika förslag på anpassning av verksamheten efter deras behov har under årens lopp diskuterats och prövats (Se Meeuwisse 2000). Det skulle därför vara intressant att undersöka vilka kvinnorna på Basta är och hur de ser på sina behov.

SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR

Syftet med denna studie är att undersöka vilka kvinnorna på Basta är och att belysa deras liv ur ett makt- och könsperspektiv. Detta syfte inbegriper följande frågeställningar;

- Var i livet befinner sig de kvinnor som kommer till Basta?
 - Ålder?
 - Familj?

¹ Samarbetet fastslås i ett EU-projekt inom EQUAL-programmet som skall främja tillväxt, mångfald och jämställdhet på arbetsmarknaden. Läs mer på hemsidan www.basta.se/

² Detta gäller uppstart av en ny filial i väst-Sverige – Basta Väst – samt en yrkes- och entreprenörutbildning på Basta i Nykvarn.

- Tidigare missbruksbild?
- Hur ser deras relation till män ut?
 - I deras f d liv som missbrukare?
 - Nu på Basta?
 - Utveckling däremellan?
- Hur ser deras utvecklingsmöjligheter ut?
 - Vilka planer och drömmar har de?
 - Hur ser chanserna till karriär på Basta ut?
 - Tankar om livet som kvinna på Basta?
- Hur ser kvinnorna på sina relationer till barnen?
 - Vilka är behoven och vilken hjälp har de fått?

DISKUSSION OM METOD OCH TILLVÄGÅNGSSÄTT

Denna utvärdering är en av tre som gjorts i samarbete mellan Basta arbetskooperativ och Socialhögskolan i Lund. En målsättning har varit att utveckla en deltagarorienterad utvärderingsmetod. Vi har eftersträvat en dialog under utvärderingens olika steg. Dessa är t ex val av frågeställningar, diskussioner och analys av det som framkommit under intervjuer, samt samtal kring presentationsform. Underlaget till denna studie bygger på samtalsintervjuer gjorda av utvärderare Cecilia Heule.

Studien föregicks av ett initiativ från Bastas grundare Alec Carlberg, som innan studiens början hade sammankallat Bastas kvinnor till ett möte för att försöka få en uppfattning om deras syn på livet på Basta. Till utvärderingens källkritik bör nämnas att detta möte kan ha påverkat kvinnornas svar under mina intervjuer i en viss riktning. Jag har haft intrycket av att kvinnorna har talat fritt och öppet. De har svarat på mina frågor och haft synpunkter på både för- och nackdelar med Bastas organisation.

Den 23 juni 2003 hade förberedelser gjorts för att jag skulle kunna intervjua de kvinnor som för tillfället bodde på Basta. Tre kvinnor var inte tillgängliga under den aktuella dagen. En ville inte bli intervjuad. Hon var relativt nyanländ på Basta. De två andra

kunde jag senare nå för intervjuer per telefon. Totalt intervjuades 10 av 11 kvinnor. Vid samma tillfälle bodde det ca femtiofem män på Basta.

Samtalsintervjuerna som genomfördes tog mellan en halvtimme och en och en halv timme, beroende på hur mycket kvinnan i fråga hade att berätta och hur talför hon var. Intervjuerna var tematiskt strukturerade och följde studiens frågeställningar men det fanns utrymme för relevanta sidospår. De har bandats och skrivits ut i sin helhet. Denna rapportering bygger på ett ”nedslag” i Bastas historik. Den speglar hur kvinnorna som bodde på Basta den 23 juni 2003 upplevde sin tillvaro på Basta, sin bakgrund och sina framtidsförhoppningar vid detta tillfälle.

I presentationen är namnen fingerade med undantag av rehabiliteringsansvariga Åsa Wihlborg som nämns i egenskap av kooperatör då hon uttalar sig om denna roll. För den som orkar och som är insatt i persongalleriet på Basta kommer det ändå att vara omöjligt att garantera total anonymitet då kvinnogruppen vid intervjutillfället endast omfattade elva personer.

VILKEN TYP AV REHABILITERING ERBJUDER BASTA ARBETSKOOPERATIV?

Basta Arbetskooperativ, som finns sedan hösten –94, säger sig vara ett företag som erbjuder hjälp till självhjälp. Till hjälp för individens rehabilitering från missbruk finns gemenskapen från kollektivet samt det arbete som bedrivs inom företagandet som sker på Basta. Detta innebär att ingen så kallad behandling eller vård given av terapeuter eller annan utbildad vårdpersonal erbjuds under den ettåriga lärlingstiden.

På Bastas hemsida³ kan man läsa mer om Bastas rehabiliteringsmodell och filosofi. Alec Carlberg som varit initiativtagare till Basta beskriver där hur han uppfattar att ambitionsnivån i samband med missbruksbehandling många gånger är att den forne missbrukaren skall lära sig att leva ett ”Svenssonliv”. Han menar att detta är en alldeles för låg och oklar målsättning och att denna målsättning saknar mening och spänning. Enligt honom ligger det i Bastas vision att öppna vägar som kan leda till en mer differentierad framtid - privat och yrkesmässigt.

³ www.basta.se

Bastas arbetskooperativ har i dagsläget mellan 60 och 70 medarbetare. Med några undantag har samtliga många år av missbruk bakom sig. Majoriteten av Bastas medarbetare är män⁴. Bastas produktion sker inom olika verksamhetsgrenar exempelvis inom byggsektorn (byggnation, snickeri och klottersanering) samt inom djurhållning (hästar och hundpensionat). Till Bastas företag räknas också Basta rehabilitering och Bastas ettåriga Yrkes- och entreprenörutbildning.

STUDIENS UTGÅNGSPUNKTER OM BEGREPPEN MAKT OCH KÖN

Utgångspunkten i denna studie är att det kan finnas specifika förhållanden som skiljer kvinnors upplevelser och behov från mäns - i detta fall i missbrukarlivet och i rehabiliteringen från detta. Inom forskning kring missbruk har man fått skilda undersökningresultat för män och kvinnor på olika områden (se t ex Hedin & Månsson 2000). Genom intervjuerna hoppades jag kunna belysa kvinnornas specifika behov i mötet med rehabiliteringsformen Basta. Jag ville så förutsättningslöst som möjligt höra vad de hade att berätta.

En vanlig utgångspunkt i forskning om könsroller är att kvinnor i samhället generellt har mindre makt än män. De anses ha lägre löner, större ansvar för hemmet och mindre politiskt inflytande. Från kvinnomaktutredningen som gjordes -98 (SOU 1998:6) hävdas, att ju mer ekonomiskt oberoende kvinnor blir av män, desto mer ökar deras möjligheter till förhandling med männen och deras möjligheter att bryta sig ur destruktiva förhållanden. På Basta är kvinnorna i minoritet. Det har varit intressant att belysa hur deras möjligheter till ovan nämnda frigörelse och erövring av makt ter sig på Basta.

⁴ Detta stämmer väl med hur stor andelen narkotikamissbrukande kvinnor är i förhållande till män i Sverige. I socialstyrelsens statistik om missbruk (Socialstyrelsen – Statistik 2003:6) framgår att andelen kvinnor som får olika former av bistånd är c:a 25%. Inom tvångsvård är andelen kvinnor c:a 33 %. Dessa siffror bekräftas av SBU-rapporten "Behandling av alkohol- och narkotikaproblem – En evidensbaserad kunskapsammansättning" (2001).

FORSKNING OM KVINNOR I MISSBRUK OCH BEHANDLING

För att föra en diskussion kring det som kvinnorna berättar kan det vara av intresse att få en inblick i en avhandling i ämnet kvinnor i missbruk och behandling. Det är Leili Laanemets ”*Skapande av femininitet – om kvinnor i missbrukarbehandling*” (2002), som jag lite kort tänker återge här. Hon beskriver hur den kvinnliga identiteten är något som skapas i de situationer och genom de villkor vi lever under. I avhandlingen beskrivs hur insatser för kvinnor i missbruk ofta sätter prägel på den kvinnlighet som kvinnorna i sin tur upplever som genuin och inneboende. Hon har valt att intervjua kvinnor från fyra olika typer av, i Sverige vanligt förekommande, missbrukarbehandlingar.⁵

Laanemets fann att de olika behandlingsenheternas bilder av missbrukande kvinnor och deras behov var tämligen likartad.⁶ Behandlarna menade att kvinnorna i hög grad varit utsatta för övergrepp, misshandel och kränkningar, vilket lett till ett dåligt självförtroende och starka känslor av värdelöshet. De ansågs också nedvärdera sig själva som kvinnor och ha en dålig kroppsuppfattning. Kvinnor framställdes ha svårare än män att sluta med sitt missbruk då de inte hade fått möjligheter att ”bli kvinnor” och behövde längre tid i behandling än män. Enligt Laanemets visar olika undersökningar (se s 93) att missbrukarbehandling för kvinnor - trots kvinnors erkända olikhet - fokuserar kring den egna könsidentiteten, självkänslan, den egna kroppen och relationer till andra, främst barn och män. Intervjuerna visade att kvinnorna i hög utsträckning anammade behandlingsmetodens retorik och sätt att tänka – åtminstone så länge behandlingen pågick. Hon skriver att positionen som behandlare är central inom missbrukarbehandling. På sidan 104 kan man läsa ett par meningar som kan anses vara viktiga då vi skall jämföra hennes forskningsobjekt med arbetskooperativet Basta;

”De (behandlarna) skall transformera människors mångfacetterade och komplexa vardagsliv till ett för organisationen hanterligt format. Behandlarna skall göra klient av individen”.

⁵ De valda formerna var lösningsfokuserad öppenvård, en Minnesotainstitution, ett behandlingshem speciellt för kvinnor, samt en tvångsvårdsinstitution.

⁶ Bilden var dock mindre uttalad av den lösningsfokuserade öppenvårdsavdelningen som ville undvika att ge några generella bilder.

Vid en jämförelse skiljer sig Bastas rehabiliterinsfilosofi och förhållningssätt på flera avgörande punkter från de behandlingsmodeller som Laanemets beskriver. Jag kommer att diskutera detta under en särskild rubrik i del 3 i denna studie. (Se s 22)

VILKA ÄR KVINNORNA PÅ BASTA?

Nedan följer lite information om hur kvinnogruppen var sammansatt vid tillfället för intervjuerna gällande ålder, missbrukshistorik, antal barn samt nuvarande arbetsuppgifter. Uppgifterna återges i tabellform där kvinnorna är anonyma. Kvinna A i tabell ett motsvaras inte av kvinna A i de övriga tabellerna för att inte sambanden skall bli för tydliga.

Tabell 1

Kvinnornas ålder									
A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
34 år	34 år	41 år	28 år	38 år	47 år	30 år	37 år	58 år	36 år

Som ovanstående uppgifter visar har de flesta kvinnor som befinner sig på Basta kommit över sina ungdomsår och befinner sig mellan 30 och 45 år. Några faller utanför denna åldersgrupp på båda sidor. Flera anser att det är lättare att ta till sig Bastas rehabiliteringsmetoder då man blir äldre och börjar tröttna på drogerna och kan ta hand om sig själv. Man menar att det krävs en viss mognad för att kunna använda Basta som redskap i en hjälp – till – självhjälpprocess.

Tabell 2

Egen beskrivning av tidigare missbruk	
A	Alkoholmissbruk under de senaste åren
B	Heroinmissbruk 17 år
C	Blandmissbruk 19 år
D	Alkoholmissbruk 10 år
E	10 års tungt sprutmissbruk av amfetamin. Innan dess annat missbruk

F	26 års blandat missbruk. Senaste åren på gatan.
G	Blandat missbruk, men framförallt utsatt för misshandel.
H	4 års sprutmissbruk, varav de sista två boende i bilen.
I	3 års amfetaminmissbruk, varav sista året med sprutor.
J	30 års missbruk. Först amfetamin. Sedan heroin.

Då ovanstående uppgifter inte har varit centrala för denna studie har jag valt att inte avkräva så detaljerade uppgifter om tidigare missbruk utan återger kvinnornas egen beskrivning av hur detta har sett ut. För att kunna använda dessa uppgifter i en utförligare analys hade jag behövt be kvinnorna precisera sina uttalanden mer. Av deras uttalanden framgår dock att den absoluta majoriteten av dem har varit att betrakta som tunga missbrukare.

Tabell 3

Tid på Basta									
A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
3 mån	5 år	5 år	1 år	1½ år	4 år	1 år	2 år	3 år	1 år

Det har varit intressant att kunna få ta del av berättelserna från dem som har varit på Basta några år. De har kunnat berätta om organisatoriska förändringar och de har reflekterat över sin personliga utveckling. Men lika viktigt har det varit att ta del av upplevelserna från dem som inte har varit på Basta så länge och som har de första intrycken färskt i minne.

Tabell 4

Barn									
A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
0	2	4	2	1	2	0	3	1	Flera

De flesta av kvinnorna hade barn. Oftast var barnen i annans vård då kvinnorna anlände till Basta. Flera av dessa har sedan återförenats med sina mödrar och i några fall har de flyttat till Basta. I ett särskilt avsnitt nedan redogör jag för hur kvinnorna upplevt sina behov som handlar om deras relation till barnen.

Tabell 5

Nuvarande arbetsuppgifter	
A	Objektsansvarig för stallet. Går en ettårig diplomerad hästkötutbildning.
B	Socialpedagogutbildad. Undervisar och deltagar i utvecklingen av Yes-utbildningen ⁷ . En av två ansvariga för interntidningen Bastabladet.
C	Kooperatör. Rehabiliteringsansvarig. Sitter med i företagsledningen.
D	Undervisar och deltagar i utvecklingen av Yes-utbildningen. En av två ansvariga för interntidningen Bastabladet.
E	Utbildar sig genom YES inom ekonomi. Arbetar på kontoret med bokföring och ekonomi.
F	Arbetar i köket med hushållet till Bastas medarbetare.
G	Ansvarig för koloniverksamheten. Arbetar numera på kontoret vikarierande för E, som utbildar sig.
H	Arbetar med koloniverksamheten. Tidigare i köket.
I	Husmor och köksansvarig.
J	Arbetar i hundpensionatet. Kommer att gå en ett årig hundskötutbildning genom YES läsåret 2003/2004.

⁷ Yrkes och Etreprenörsutbildningen (förkortad YES) är en ettårig diplomerad yrkes- och entreprenörutbildning som startade år 2003 på Basta och som drivs av rektor Lena Lago.

DEL 2 – FRÅN INTERVJUERNA

VAD BERÄTTAR KVINNORNA OM LIVET SOM KVINNA I MISSBRUKET?

Mina första personliga intryck av de kvinnor som varit några år på Basta har varit att de är ganska självständiga och verbala. Jag började undra om de kvinnor som acklimatiserade sig på Basta och som kunde använda sig av Bastas rehabilitering var de som varit starka också i missbrukssvängen eller som hade fått en bättre start i livet. Kvinnornas berättelser om vad de hade gått igenom förmedlade dock en mycket varierande bild. De flesta av de intervjuade kvinnorna hade ett långvarigt missbruk bakom sig – någon så långt som trettio år. För andra hade vägen in i missbruk gått snabbt utför. Någon hade bara missbrukat i fyra år men gått från arbete och familj till hemlös sprutnarkoman. Några hade bott ”på gatan” eller i bilen under perioden innan de kom till Basta.

Flera, men inte alla, hade levat i en eller flera relationer där de varit förtryckta eller misshandlade av en pojkvän. En av kvinnorna uppgav till och med detta som en huvudorsak till vistelsen på Basta. Hon såg Basta som en fristad och det missbruk hon haft som en följd av den psykiska press hon utsatts för under ett antal år:

”...det var ju därför jag kom hit. Jag har varit misshandlad och jagad, och hade ingenstans att ta vägen. Jag hade ju liksom lämnat allting. Jag har ju lämnat mina kläder och mina ägodelar, och har ju ingenting längre...”Han vet ju var jag är den här andra killen. Det har varit lugnast för alla parter att jag är här.”

Inte alla ansåg att man generellt kan säga att kvinnor i missbruk förtrycks av männen. Moa, som har ett 17-årigt heroinmissbruk bakom sig formulerade följande funderingar:

”Min bild av missbrukssvängen är att där gäller den starkes makt. Och den riktar sig automatiskt till den som är svagare, inte till den som är kvinna. Det finns många killar som också är svagare och som tar mycket stryk i missbrukssvängen för att de inte är starka. Det finns också många starkare kvinnor som är taskiga mot svagare kvinnor. Där tycker jag inte att det handlar om ett utpräglat förtryck av män mot kvinnor, utan av den starke mot den svage. Jag har träffat hur mycket starka kvinnor som helst i missbrukssvängen. Men många gånger om det handlar om fysisk makt, så är ju kvinnor fysiskt svagare än män om de hamnar i underläge.”

Tre av kvinnorna berättade att deras väg in i tungt missbruk hade introducerats av en pojkvän. Men det fanns även någon som menat sig vara den starkare och mer erfarna droganvändaren i relationer hon haft som missbrukare. Trots att flera av kvinnorna berättade att de blivit utsatta för hot eller misshandel i någon av sina tidigare relationer så menar flertalet att just det faktum att de haft en relation har skyddat dem.

Två av kvinnorna berättade att de prostituerat sig för att få pengar till droger. Jag valde att inte ställa denna fråga som obligatorisk, men de tog upp det självmant. Den ena menade att hon hade låtit prostituera sig ”indirekt”. Den andra beskrev det på följande sätt:

”Att så många kvinnor väljer att prostituera sig beror ju på att det är ett lagligt sätt att skaffa sig snabba pengar. Det är ju detta det handlar om. Skulle det finnas ett annat sätt som var lagligt så kanske man skulle välja det. Jag kan ju säga så här att jag själv har haft ganska många erfarenheter av att prostituera mig som heroinist. Och jag upplevde inte att det gav mig en skev bild av mannen...””Det är ett snabbt sätt att få tag på pengar som inte är olagligt. Jag menar man vill ju inte gärna hamna på häktet och inte få tag på sitt knark...””Men sedan kan ju begäret efter droger göra att man tar större och större risker och att man hamnar i värre och värre situationer. Att man tar sämre och sämre droger och hamnar i ännu värre situationer.”

HUR BESKRIVS LIVET SOM KVINNA PÅ BASTA?

Vid intervjutillfället reflekterade många över hur det hade varit att komma ny till Basta. Det minnet som flertalet återger är att man känt sig väldigt liten och osäker utan droger och i en helt ny miljö. De flesta menade sig också ha varit ganska knäckta och nedbrutna från situationen de lämnat bakom sig. Samtliga anser sig ha blivit väl mottagna och flera minnen exemplifierar detta:

”Jag blev ju så himla väl bemött när jag kom upp på avdelningen – eller där jag skulle bo. Jag var ju den enda tjejen när jag kom. Det var ju som att få en massa småbröder och storebröder. De fixade och donade och tog hand om mig. De fixade kaffe och det var inga problem alls.” (Sabina som varit på Basta i tre månader)

Citatet ovan visar hur efterfrågade minoriteten kvinnor är och hur detta visar sig i välkommandet och uppmärksamheten då de kommer till Basta. Flera av kvinnorna som kommer till Basta kommer i en parrelation. För dem som kommer nya och som inte har

en relation finns en så kallad sexmånadersregel. Denna innebär att man under det första halvåret som lärling inte får inleda en ny relation. Syftet med regeln är att uppmuntra de nykomna lärlingarna till att använda tiden till att bygga en ny självständig och drogfri identitet. Samtliga kvinnor är positiva till regeln. Två av kvinnorna minns sina egna tankar i samband med denna;

(Om sexmånadersregeln) ”Det är väl en av de bästa grejorna här på Basta. För när man kommer hit så är man väldigt, väldigt ynkelig...”Jag hade nog mycket väl kunnat kliva i och inlett ett förhållande för att inte vara ensam. För när man kommer hit så...”När man först kommer hit så tänker man att ’Vad gör jag här?’, liksom. Men vi var ju många som bodde i de här cramobarackerna dit alla nya kom. Och alla – både kvinnor och killar – är lika ensamma och ynkliga och kontaktsökande. De är odrogade och otrygga. Känslor kommer och det är mycket som händer. Och så befinner man sig på ett helt nytt ställe med massa nya människor. Så det är väldigt lätt att man sitter och pratar med någon på kvällen. Sen spelar det ingen roll att man kanske aldrig skulle titta två gånger på den människan i vanliga fall. Men i de där lägena så tyr man sig till varandra.” (Maria, på Basta sedan 1 år)

Lenas erfarenheter som förmedlas i citatet nedan visar hur hon genom den av organisationen påtvungna distansen till nya relationer fick helt andra perspektiv på sig själv och vad hon ville:

”...Men det är ju skitlätt att få till det här med ny relation. Och så gjorde ju även jag. I smyg. Det var väl efter tre, fyra månader som jag fastnade för den där killen som också fastnade jättemycket för mig. Och jag kan ju känna att det är skitbra att den här halvårsregeln finns. För i och med den så gick de ju verkligen emellan och klargjorde för oss. Ledningen. De flyttade isär oss. Mig flyttade de hit upp och han fick bo kvar där nere...”Men det var ju okej när vi umgicks öppet. Och jag kan ju känna att på något sätt så blev den regeln min räddning, för annars så hade jag haft en ny dumskalle på halsen...”När det väl var dags och tiden började bli okej så hade jag lärt känna mina barn ordentligt igen, för vi kunde ju vara tillsammans själva. Jag hade skaffat mig en egen identitet igen. Och då upptäckte jag att den där snubben inte var något som jag ville ha...”Sedan upptäckte jag att den där killen ju egentligen inte ens var helt drogfri. Han var fleråring och kunde ju ta ledigheter. Och jag upptäckte att det ju inte var kul alls. Han gjorde bort sig och söp till på helgerna, och kom inte förrän på måndag morgon, och hittade på massvis med saker. I början tyckte man att det var som vanligt. Så funkade ju alla snubbar som jag hade träffat. Så funkade ju min förra kille också. Så för mig var det ju inget nytt att det var så där. Men sedan efter ett tag så upptäckte jag att jag faktiskt blev förbannad.” (Lena, på Basta sedan 4 år)

Inte alla lät sina känslor genomgå sex månaders prövning. Sabina som bara varit på Basta under 3 månader hade inlett en relation med en kille som förflyttats till Basta-Väst efter att ha brutit mot reglerna kring drogfrihet. Sabina menade att regeln generellt var bra men att deras kärlek ”var en på miljonen”. Den spirande relationen tog mycket av hennes tid och bara under intervjun ringde hennes kille från Göteborg vid två tillfällen. Sabina var den enda av de intervjuade som uttryckte negativa åsikter om arbetets funktion för sin rehabilitering:

”Jag tror att det är lite väl mycket med jobb. Det är liksom bara jobb, jobb, jobb. De säger ju så mycket innan om att första året är ett lärlingsår. Att man ska få vara hemma och må dåligt. Men de glömmar bort att man kommer utifrån, och faktiskt kan behöva tid för sig själv. Man kan behöva fixa och ta hit barnen. I stället kretsar allting runt jobb. Jag har ju pratat med fler här för det där irriterade mig. Jag har ju varit i luven med många. Jag är ju inte den som sätter sig och låter andra bestämma.”

Sabina avtjänade en p34:a på Basta. Hon flyttade senare från Basta för att kunna bo med pojkvännen som blivit avstängd även från Basta-Väst efter att ha brutit drogfriheten där. Om arbetets roll tyckte annars nästan alla att det varit en hjälp under den första tiden. Se t ex följande citat:

”Arbete tyckte jag var kalas.”...”Sedan beror det nog mycket på vilka man arbetar tillsammans med. Men jag har alltid haft tur att jobba med folk som låter en vara ledsn och må dåligt. Så att man aldrig blir utanför på jobbet heller utan att det blir roligt att gå till jobbet.”

(Om arbete) ”Det tror jag är ganska mycket upp till en själv att strukturera upp. Vissa perioder kan jag väl känna att; *Hur skall jag hinna med, jag orkar inte*. Men ibland så kan det å andra sidan nästan vara för lugnt. Nu har jag ju ett ganska speciellt jobb. Men även när det är så där jättemycket så behöver man ju inte göra allting på en gång. Man får väl helt enkelt se till att skaffa lite andra intressen än arbetet. För det är ju ingen här som kräver att du skall jobba 24 timmar om dygnet. Tvärtom – ser dom att folk jobbar för mycket så säger de ju ifrån. För det är ju inte heller bra.”

Maria som liksom Sabina jobbar i köket tyckte att Basta som rehabiliteringsform fungerade jättebra, men att just köket kunde bli ett tungt jobb då det nästan alltid saknades folk. De flesta som jag intervjuade hade varit på Basta under mer än ett år och valt att stanna kvar. Flera påpekade att många av kvinnorna som kom nya var rastlösa och

”fladdriga”. De ”snurrade upp” killarna omkring sig och tydde sig inte till andra kvinnor:

”Ofta så mår ju de som fladdrar runt väldigt dåligt. De kanske behöver något som inte vi kan ge dom. Det är svårt att svara på eftersom vi inte har så mycket kvinnor. De kvinnorna som är här har antingen kommit hit som par eller...Jag vet bara en tjej som har fladdrat runt, och hon åkte till ett annat ställe eftersom hon mådde så psykiskt dåligt.”

”...man umgås inte med så mycket kvinnor på banan. Men man ser ju många som kommer hit, och som är så vana att leva i männens värld. Och dom snurrar ju upp killarna runt sig. Jag kan inte svara på...jag har kanske gjort samma sak när jag kom. För man är så van vid det. Sedan lever man ju på ett helt annat sätt. Där sitter man ju liksom, fem personer i varje soffa och sover fyra i samma säng utan att egentligen ha någon relation till varandra. Man lever ju liksom på ett helt annat vis med folk.

För kvinnor som betedde sig på detta sätt då de kom föreslog ett par av de intervjuade att behoven kanske snarare kunde uppfyllas av mer traditionell behandling. Ett par förslag kom också om att inrätta ett ”före-Basta-Basta”, som inluss och eventuell avgiftning. Detta ansågs vara bra delvis för att se om Basta var den bästa lösningen för personen i fråga. Andra menade att många av de kvinnorna som utgjorde ”klippor” idag inte hade varit mycket att satsa på när de kom. Att även vissa av dessa hade varit som kvinnorna som beskrivs ovan.

I intervjuerna framhävde kvinnorna fler likheter än olikheter mellan mäns och kvinnors behov och situation på Basta. En kvinna uttrycker detta på följande vis;

”Det är könlöst här tycker jag. Det spelar liksom ingen roll. Men sedan är det ju lite beroende på hur man är också...””De flesta kvinnor här går ju inte och klär upp sig. Det var en tjej som ville gå make up kurs, vet du, och alla tittade på henne. Vad då – make up kurs? Man vågar vara naturlig här. Man behöver inte måla sig. Man behöver inte titta i garderoben vad man skall sätta på sig. Det är inte så noga, vi bor ju på landet. Man accepteras fast man inte har gjort sig vacker. Då känner man ju att dom bryr sig om mig för den jag är. Inte för att jag är fin. Det är väl också rätt så viktigt att man är en person. Det kan nästan vara jobbigt när man sätter på sig lite bättre kläder. Jag har ju jobbat i köket och i stallet. Då är man ju inte vacker precis. Men om man skall åka ut på stan och sätter på sig vanliga kläder så blir det nästan jobbigt att folk säger: Men oj, vad fin du är. Jag går nästan hem och byter då. *Låt mig vara*. Det blir en så stor grej av det hela.”

Kvinnan som citeras var ensamstående och hon har valt Basta som tillflyktsort från en relation där hon misshandlats. Hennes bästa vänner på Basta var män (som även de var ensamstående). Hon berättar att hon inte önskade någon relation och att hon uppfattar att detta respekteras.

Ingen av de intervjuade tycker att Basta präglas av en sexistisk jargong. Många påpekar att det beror på ”vad man bjuder upp till”. Ingen säger sig i dagsläget bli utsatt för nedlåtande sexistiska kommentarer på grund av att de är kvinnor. Moa, som varit på Basta i fem år kan se att Basta förändrats till det bättre på denna front:

”Jargongen var lite råare. När jag kom hit i början så fanns det ju ännu färre kvinnor. Då var det ju mycket kåkstuk på snacket. Det har ju jämnats ut eftersom man aktivt har arbetat emot det. Vi har ju sagt att vi inte köper det här. Lägg ner det!”

Marie som även hon varit på Basta i fem år kunde se en positiv förbättring. Hon menade att de som sitter i ledningen nu sätter ett bättre exempel än en del av pionjärerna och att det hade betydelse att hon som kvinna är med i denna. Hon tyckte dock att det kunde vara svårt att förbjuda ensamstående killar som väljer att ha porrtingningar på rummet.

HUR SÅG RELATIONEN TILL BARNEN UT?

Åtta av de tio kvinnorna som har intervjuats hade barn. En av kvinnorna hade vuxna barn. Två kvinnor hade barn boende hos sig på Basta.⁸ Ett av barnen – en tvåårig pojke – hade bott på Basta under hela sitt liv.

Ingen av kvinnorna hade vårdnaden om sina barn vid ankomsten till Basta. Flera uttryckte att en av de stora fördelarna med Basta är att detta är en erfarenhet som delas av många. Man stämplas inte som annorlunda. En kvinna beskrev mer utförligt den skuld hon upplevde att samhället tidigare lagt på henne:

⁸ Ytterligare några fäder har sina barn boende hos sig.

”...kvinnor tror jag känner större skuld, fortfarande. Det är fulare att knarka om man är kvinna. Det är värre. Och just det här med barnen, det är något som de hela tiden stoppar i halsen på en. Och använder sig av”...”soc, och alla de där kontakterna man får som säger; *Du tänker väl i alla fall på dina barn?* De präglar in det här fruktansvärt dåliga samvetet. När man då slutar så kommer ju hela det där paketet. Och så hör man ju det här att: *Hur kunde du vara så dum att du knarkade bort dina barn?* Och så, du vet. Det är ju inte lätt att tas med.”...”Det är jävligt skönt för här är vi ju likadana allihop. Det gör ju inte att man blir en sämre mamma för det. Men däremot så får man ju höra det oerhört ofta under hela sin tid innan.”

Samtliga mammor upplevde att de hade blivit uppbackade av Bastas ledning i processen då de återupptagit kontakten med sina barn och i de fall de på nytt fått vårdnaden om dessa. I vissa fall är man mycket ivrig med att få tillbaka vårdnaden om barnen tidigt under rehabiliteringen. Detta ses med blandade känslor av Bastas rehabiliteringsansvariga, Åsa Wihlborg, då man på Basta gärna vill testa stabiliteten i drogfriheten hos föräldern själv först. Man vill veta att de kommer att förbli drogfria:

”Min personliga uppfattning är ju att innan man kan göra något med de personliga relationerna så måste man på något sätt komma till sans själv. Det är ju som att ställa upp domobrickor. Du måste stå stadigt själv innan du kan ta hand om andra. När du sedan står stadigt själv, så faller allt det andra på plats.”

Men inte alla hade lika bråttom eller kände sig mogna att återuppta detta ansvar:

”De har faktiskt utvecklats ganska bra. Speciellt pojkarna...Den äldsta har ju flyttat hemifrån. Han har fått en lägenhet. De andra två bor hos mamma och pappa. Den lilla – flickan – bor hos sin pappa. Men jag kan känna, speciellt med pojkarna, att jag inte kan ta det ansvar som jag egentligen skulle vilja. Det har ju varit väldigt mycket problem med mellangrabben. Han har åkt fast för klotter, och han sköter inte skolan och det ena med det andra. Och jag tänker på mina stackars föräldrar som skall behöva leva med detta också. Men det är skitsvårt att sitta häruppe och kliva i som mamma också. Även om de har varit här också pojkarna. Det är klart att man försöker ju prata med dem och så. Detta kan jag känna är svårt.”

De föräldrar som bodde på Basta, och som inte hade barnen boende hos sig umgicks i de flesta fall med barnen på Basta under lov och helger. Basta upplevdes vara ett

trevligt ställe att komma till för barn med kringliggande natur och djur. På somrarna ordnades koloniverksamhet som många av Bastabarnen deltog i.

En av mammorna tyckte att Bastas praktiska organisation var en stor avlastning för familjelivet. Hon hade tidigare varit ensamstående mamma:

”Basta har betytt jättemycket. Bara en sådan sak som att när barnen kommer så behöver man inte bry sig om allt det här vardagspraktiska som matlagning. Det gör det så otroligt mycket lättare att umgås. Och det finns gott om andra vuxna. Det är inte det här med en lägenhet och fyra väggar. Och så måste det fixas frukost, lunch och middag, och det måste hittas på. Och så går man på Mc Donalds. Hur många helgföräldrar släpar inte iväg sina barn på roliga saker hela tiden. Här är det vanlig vardag, men man har ju otroliga fördelar. Som förälder behöver man inte ha den där jättepessan. Man kommer ifrån det där vardagliga och kan ägna sig åt att umgås. På det sättet är ju Basta suveränt.”

Samma mamma efterlyste bättre utrymme för att bo. Boendesituationen såg lite olika ut. En mamma som varit på Basta i fem år använde just sitt goda boende som viktigt argument för att stanna på Basta;

”Jag håller fortfarande fast vid detta att jag inte vill flytta från Basta innan jag kan flytta till något bättre. Så min fråga är ju hur jag skall kunna flytta till något bättre?”...”Saken har ju så många aspekter. Först och främst så bor jag ju så himla bra. Jag bor ute på landet i ett hus vid sjön. Jag menar folk betalar miljoner för att få bo så. Sedan så kan jag erbjuda mina barn så himla mycket som jag inte skulle kunna erbjuda dem någon annanstans. Jag tänker på min dotter med hoppträningar och tävlingar. Jag skulle inte ha råd med sådant i vanliga fall.”

HUR SER KVINNORNA PÅ SINA PARRELATIONER?

Som tidigare nämnts är antalet kvinnor i minoritet på Basta. Flera av dem anlände till Basta tillsammans med en partner. Av de intervjuade kvinnorna levde två med den man de haft en relation med vid ankomsten. Den ena hade varit på Basta under ett år och den andra fem. Den senare hade anlant åtta månader innan mannen, och menar att detta gett henne en plattform att bygga en egen identitet och drogfrihet som varit nödvändig för hennes och partners chanser till drogfrihet.

Sexmånadersregeln⁹ verkade hjälpa många av kvinnorna att bygga ett individuellt självförtroende och att distansera sig från negativa relationsmönster de kan ha haft till män som missbrukare. Moa reflekterade över par hon sett som kommit tillsammans till Basta:

”Man kan ju säga att när man kommer som ett par så ställs ju saker och ting på sin spets. Man ställs inför ett avgörande relativt snabbt. Ibland så känner den ena parten att den inte vill vara kvar och då väljer kanske den andra att åka med. Då kan man känna att den andra parten hade varit mer benägen att sluta om den hade kommit ensam. Men eftersom de var ett par så gjorde de ett annat val. Så är det ju. Är man ett par så handlar det ju om din vilja, min vilja och vår vilja. Det är ju tre viljor som skall enas, och det blir ju en komplicerad situation. Men samtidigt så handlar det ju om vuxna människor. Det är ju de beslut som de måste ta. Det är ju inte så mycket att göra åt det.”

Någon beskrev missbrukarlivet som väldigt likriktande. Det konsumerar personligheterna och förenar människor. Därför blir det ett sökande efter en ny identitet för par som kommer till Basta från ett gemensamt missbrukarliv;

”Även om jag och Sebastian hade varit tillsammans i drygt två år när vi kom hit så har det ju varit skitjobbigt. Jag vet ju inte hur många gånger vi har varit på väg att bryta upp. Vi har ju egentligen bara känt varandra i missbruket innan.”...”Och ibland har jag tyckt att vi inte har haft någonting gemensamt. Men sedan på något vis så har vi kommit ikapp varandra.”

Flera menade att deras partner är deras stora stöd och hjälp i livet på Basta och i deras utveckling. Några menade att svartsjuka kan vara ett problem i relationer. Denna kan bero på flera omständigheter. Det faktum att det gick en kvinna på fem män kan innebära att kvinnorna kunde ställa högre krav på sina relationer. De visste ju att de var eftertraktade och unika. En annan aspekt som skulle kunna leda till spänningar inom parrelationerna på Basta kan vara hur man upplever sina chanser till rehabilitering genom arbete, och i vilken grad detta arbete ger den självkänsla och nya identitet som krävs för att må bra. Om kvinnan får bättre chanser till karriärklättring och upprättelse på Basta och en bättre plattform för att bygga sitt självförtroende så kan detta leda till svartsjuka och spänningar inom parrelationerna. Jag återkommer till detta i de två nedanstående avsnitten.

⁹ För förklaring se sidan 11

KVINNORNAS MÖJLIGHETER TILL KARRIÄR PÅ BASTA

Vägen från missbrukare till professionell företagare är bräcklig. Det finns exempel på människor som återfallit till missbruk även efter flera års drogfrihet. Det är också en bräcklig väg från att bli lärling till att bli så kallad fleråring. Något som ständigt gör sig påmint i intervjuerna jag gjort i de olika utvärderingarna är behovet av att bli bekräftad och att bli sedd och hörd av omgivningen. Detta är viktigt när man bygger upp en ny identitet. Konsekvensen av att inte må bra på sin arbetsplats eller att inte känna att man behövs är stor för någon som riskerar att falla tillbaka i en så destruktiv livsstil som missbruket innebär.

Vid intervjuer med män som jag gjort i samband med de andra utvärderingarna¹⁰ har det vid flera tillfällen framkommit en skepsis gentemot auktoritet och ledarskap. Den kan vara riktad mot dem som kollektivt uppbär makten eller mot någon specifik arbetsledare. Det kan finnas flera förklaringar till denna upplevda misstro. En är att man som f d missbrukare haft problem med makt och olika auktoritetsfigurer och bär med sig detta. En annan kan vara att det brister i kommunikation i organisationen vilket minskar känslan av delaktighet. En tredje kan vara att företagsledare kan behöva mer kunskap för att driva företagen på ett affärsmässigt sätt för att bäst ta tillvara de resurser som lärlingarna innebär.

Efter att ha intervjuat kvinnorna på Basta har det slagit mig att det missnöje mot ledarskap som ibland framkommer i andra intervjurundor, här har varit väldigt lite förekommande. Då jag närmare har funderat över detta har det slagit mig att många av kvinnorna på Basta hade makt över sin arbetssituation eller befann sig i en utveckling som de upplevde som utmanande.

En var objektsansvarig för stallet och gick dessutom en utbildning. Två kvinnor arbetade med YES-utbildningen och ansvarade för ett nytt kommunikationsmedel på Basta som heter Bastabladet, och som är ett bra redskap för att skapa delaktighet och för att låta människor komma till tals. En var husmor och ansvarade för Bastas kökshushållning. En var kooperatör och rehabiliteringsansvarig. Ett par arbetade med

¹⁰ Den ena utvärderingen fokuserar på Basta-Västs tillblivelse i Fristad och den andra på Bastas Yrkes- och Entreprenörutbildnings utveckling i Nykvarn.

bokföring och reception och en av dem har senare påbörjat en utbildning inom ekonomihantering. Många om än inte alla har positioner med inflytande och insyn. På Basta-Väst var vid samma tillfälle den enda kvinnan en av de två som ingick i företagsledningen. En kvinna med ett långvarigt heroinmissbruk bakom sig beskriver Basta som ett redskap och sin egen karriär på Basta genom följande citat:

”Jag tycker att Basta hjälper människor med att skapa sig en ny identitet. Från att ha haft den här missbrukaridentiteten, som har varit ens identitet i många herrans år så hjälper Basta dig att hos dig själv ändra din egen självbild av vem du är. Och det tror jag ju är en viktig del för att komma till rätta med missbruksproblematiken. Om din egen självbild förändras så känner du ju inte längre att du är den här missbrukaren som har alla de här problemen. Om du till exempel har varit förtryckt och illa behandlad. Om du då byter identitet så kommer du att bygga din identitet på en annan grund som du har skaffat dig här på Basta. Om vi tar mig som exempel, så har jag ju byggt upp en grund på att jag är duktig på hästar. Jag har drivit en hästverksamhet. Detta är ju en del av min identitet idag. Samtidigt så har jag ju också gått en universitetsutbildning som ju också lägger grunden för min identitet. Om jag då hade haft det väldigt jobbigt under min missbruksperiod så skulle jag kunna lägga detta åt sidan idag, för idag är jag en annan person. I min nya identitet finns inte den personen som blir utsatt.”

Beskrivningen ovan visar hur kvinnan hade använt sig av utmaningarna inom sitt yrkesliv för att kunna lämna den gamla missbrukaridentiteten bakom sig.

En annan aspekt som är värd att begrunda är att de tre som arbetade på Basta som inte hade missbrukarbakgrund utan hade rekryterats på grund av meriter som kunskap och erfarenhet, i högre utsträckning arbetade tillsammans med kvinnorna än med männen. Åtminstone om man räknar procentuellt hur många utav Bastas kvinnor och män som arbetar tillsammans med dem. De utomstående anställda är EQUAL-koordinator Kristina Blixt (civilekonom), ekonomisk revisor Lars Svedin (civilalekonom) samt rektor Lena Lago (pedagog). Även Bastas grundare Alec Carlberg har erfarenheter, kontakter och förutsättningar som skiljer sig från de flesta av bastianernas¹¹. Man kan ställa sig frågan hur de utomståendes ledarskap skiljer sig från någon som med mindre erfarenhet eller utbildning skall leda ett objekt med flera lärlingar under sig. Hur viktigt är ett gott självförtroende när man skall uppmuntra andras tillväxt? Kanske kan detta spela en viss

¹¹ Bastianer har blivit ett begrepp som så ofta används på medarbetarna som bor på Basta att jag tar mig friheten att använda det även i denna handling.

roll då det verkar som om kvinnorna har större tilltro till makten än vad vissa av männen har.

Moa som hade varit på Basta i fem år tyckte att Basta hade genomgått en förändring när det gäller kvinnornas möjligheter till karriär. På frågan om man som tjej hade samma chanser att avancera till ledarskap svarade hon följande:

”När jag kom till Basta så hade jag inte den bilden. Då hade jag bilden av att det var svårt för kvinnorna. Men det har förändrats. Så är det inte idag utan vi har det bra. Jag tror helt enkelt att människorna har bytts ut, och dom som är istället...nu uppfattar jag att det handlar väldigt mycket om förmåga. Jag tror att det är en utveckling som har skett från att ledningen hade ganska få personer, med två starka killar till att det nu har blivit större, med fler människor involverade.”...”Det har blivit mycket, mycket lättare. Åsa¹² och jag har ju kommit samtidigt, och jag vet ju precis vilka upplevelser hon har. Hon har ju upplevt samma som jag och känner verkligen att så skall det inte vara. Jag kommer ihåg att vi pratade om det där, att sedan när du blir kooperatör, då kan du börja påverka det som inte är bra. Hon strävar ju verkligen efter att göra förändringar, och strävar efter mer öppenhet och så. Men allting är ju processer. Inget förändras från en dag till en annan.”

Ovanstående citat belyser den utveckling Basta som organisation har genomgått under de tio år som gått. Vid starten fanns Alec Carlberg och ett antal avgiftade missbrukare som tillsammans arbetade med att bygga upp organisationen inför mottagandet av de första lärlingarna. Därmed uppstod en hierarki på grundval av vem som hade varit med längst. Eftersom det kan ta längre tid än så att upptäcka vem som har ledarkvaliteter var risken stor att man fått en ledarstruktur som senare varit svår att ändra. Vid studiens utförande skedde det en helt annan prövning vid tillsättande av nya kooperatörer. Men konsekvenser av den gamla hierarkin har varit märkbara i organisationen.

Flera av kvinnorna påpekade att det kunde förekomma positiv diskriminering exempelvis då det gällde att finansiera aktiviteter som var speciellt riktade mot kvinnor;

”Det kan ibland vara en fördel med att vara tjej. En väldigt vanlig fördel för en minoritet, som vi utnyttjar vid jämna mellanrum och som killarna tycker är jätteorättvist, vilket jag kan hålla med om, är att vi bestämmer oss för att göra en tjejgrej. Då betalar Basta för detta. Vi kanske åker på Gröna Lund, eller äter på restaurang. Då säger man att *Vi måste stötta tjejerna som ju är i minoritet. Vi måste ge dem något lite extra.* Och killarna säger kanske;

¹² Rehabiliteringsansvarig, kooperatör samt sitter i företagsledningen.

Men vaddå, vi då? Det kan man ju tycka är jätteorättvist, men det kommer ju av att vi är i minoritet.”

VAD KAN MAN SÄGA OM MÄNNENS SITUATION PÅ BASTA?

Denna studie vill ge en bild av kvinnornas situation på Basta. Några män har därför inte intervjuats. Jag skulle ändå vilja peka på några reflektioner jag gjort efter att ha lyssnat på kvinnorna. Då intervjuerna visar en bild av kvinnor som utvecklas och verkar må bra på Basta så framträder mellan raderna vissa frågor om männens situation. Nästan samtliga kvinnor framhåller att den så kallade sexmånadersregeln har räddat dem från destruktiva mönster i en eventuell ny relation. Med tanke på hur få kvinnor det finns på Basta varav vissa redan vid ankomsten har en relation, ställer jag mig frågan vilka behov som finns hos männen som bor på Basta - utan en partner - kanske sedan flera år. Hur hanterar man sexmånadersregeln? Får man tjuvstarta om man fattar tycke för någon i ett lopp som verkar nästan omöjligt att vinna?

En annan fråga som kan vara intressant att belysa är hur männen hanterar en situation där partnern utvecklas i snabbare takt eller ges andra möjligheter på Basta än situationen man själv. Denna problematik har framkommit genom intervjuerna och visat sig vara ett spänningsfält inom en del relationer. Detta är ju i och för sig naturligt när man arbetar inom samma arbetsplats och båda har en revanschlust och ett behov av att bygga upp självförtroendet på nytt.

I avsnittet ovan belyses vissa fördelar man kan ha som kvinna på Basta. Man är i minoritet, eftertraktad som arbetskraft och som livskamrat. Man har i högre utsträckning än männen arbete med ledaransvar eller står i direktkontakt med ledningen. Männen som är fler riskerar i högre grad att bli osynliga. Från intervjuer gjorda i andra sammanhang framgår det också att fler män upplever sig ha svårare att avancera eller utvecklas. (Se ovan avsnitt 12).

DEL 3 – ANALYS OCH SLUTSATSER

EN LITEN JÄMFÖRELSE MED LAANEMETS STUDIE

Basta arbetskooperativ säger sig inte erbjuda behandling utan rehabilitering åt missbrukare. Man ger ingen vård utan så kallad hjälp till självhjälp. De kvinnor och män som kommer till Basta för att rehabiliteras måste naturligtvis genomgå ett kulturbyte för att kunna fungera på de olika företagen. I denna bemärkelse stämmer processerna på Basta med Laanemets beskrivning om vad som händer på behandlingshemmen hon utgått ifrån, från citatet på s 6; ”De skall transformera människors mångfacetterade och komplexa vardagsliv till ett för organisationen hanterligt format”. Det är i den nästföljande meningen som de stora skillnaderna mellan behandlingshemmen i Laanemets studie och Basta uppstår; ”Behandlarna skall göra klient av individen”. Basta arbetskooperativ bygger på en vision att göra företagare och hantverkare av de missbrukare som kommer. De ingår i en hierarki, men underordnar sig inte experter på deras symptom (missbruk) utan en arbetsledare vars uppgift är att lära dem ett hantverk.

På samma sätt som Laanemets kvinnor präglas av behandlingshemmens fokusering på verksamhet, påverkas Bastas kvinnor av kulturen och ideologin på Basta. Deras roller som kvinnor präglas av den miljö som de befinner sig i. Man beskriver nyvunnen identitet och uppnådda arbetsmål än det fokus på den kvinnliga identiteten som Laanemets anser präglar de olika kvinnobehandlingarna i hennes studier. Bastas kvinnor ger många exempel på stärkt personlighet efter att ha klarat av nya utmaningar inom företagandet. Exempel på detta ges exempelvis genom citatet på s 19 i denna skrift.

Laanemets beskriver hur kvinnorna i behandling ansetts ha dåligt självförtroende; de ansågs nedvärdera sig själva som kvinnor och ansågs ha en dålig kroppsuppfattning. Därav läggs fokus på dessa områden inom hennes utvalda behandlingsmodeller. Enligt Laanemets visar olika undersökningar – trots kvinnors kända olikhet - att missbrukar-behandling ofta fokuserar på kvinnornas självbild och deras relationer med män och barn. En kvinna i vår studie menar att Basta är könlöst och att hon upplever detta som positivt. Hon menar att det är andra delar av personligheten än de kvinnliga attributen som står i centrum (se citat mitt på s 14). Detta tror jag är den vanligaste inställningen

bland kvinnor på Basta. Från citatet kan man dock ana en viss känsla av obekvämheter med uppmärksamhet som vid något tillfälle riktats mot kvinnans utseende, vilket Laanemets valda behandlingshem skulle kunna se som en bekräftelse val av behandling. På Basta använder man sig av annat än kvinnlighet för att bygga upp kvinnornas självförtroende.

Det finns dock en kvinna som uttrycker en önskan att få fokusera mer på sig själv samt på relationer med pojkvän och barn (läs om Sabina på s 13) . Hon verkar inte heller kunna använda arbetet som ett redskap i sin rehabilitering. Det finns olika sätt att tyda hennes situation. Med största sannolikhet är hon ett exempel på någon som kanske bättre skulle rehabiliteras enligt någon av de modeller som Laanemets studerat. Å andra sidan är Laanemets slutsats att kvinnor formas av behandlingens bild av vad de behöver – vilket ofta är att bejaka sin kvinnlighet. Man kan ställa sig frågan om Sabina eftertraktar en bild hon fått av hur behandling skall vara eller om hon verkligen behöver dessa former. Den pojkvän hon skaffat mot reglerna på Basta har visat sig instabil i sin drogfrihet, och fick så småningom lämna organisationen då han utsatt även andra för droger.

Flera inom organisationen ansåg att Sabina alltför snabbt ville återförenas med barn och inleda en relation, innan hon själv var stark nog att ta kloka beslut. Sabinas handlande är dock ingen unik företeelse och det är intressant att notera att flera av dem som varit på Basta under en längre tid anser sig ha liknat Sabina från början, men att de förändrats med tiden. På samma sätt som kvinnorna i Laanemets studie anammade behandlingshemmens synsätt på deras kvinnliga behov har jag märkt att kvinnorna på Basta skolats in i ett synsätt där arbetet tydligt blivit det redskap de använt sig av i sin rehabilitering. Det är kring arbetet man resonerar när man talar om sin utveckling.

SLUTSATSER

Syftet med denna studie har varit att undersöka vilka kvinnorna på Basta är och att belysa deras liv ur ett makt- och könsperspektiv. Inledningsvis refererade jag till en SOU-utredning (på s 5) som hävdade att ju mer ekonomiskt oberoende kvinnor blir av män

desto mer ökar deras möjligheter till förhandling med männen och deras möjligheter att bryta sig ur destruktiva förhållanden.

I ett särskilt avsnitt belyses kvinnornas möjligheter att göra karriär på Basta och jag konstaterar att dessa är förhållandevis goda. De flesta befinner sig i en positiv utveckling genom utbildning eller nya utmaningar i yrkeslivet. De är inte ekonomiskt beroende av sina män dels eftersom de själva arbetar, men också genom att de ingår i ett kollektiv som i mycket liten utsträckning är ekonomiskt beroende av kärnfamiljens struktur. Detta ekonomiska oberoende av mannen tyder på goda möjligheter till förhandling med honom och stora möjligheter att bryta sig ur destruktiva förhållanden.

Studien styrker också antagandet om ytterligare möjligheter att bryta sig ur destruktiva förhållanden. Den ena är den sexmånadersregel som påbjuder avhållsamhet från relationer det första halvåret, och som samtliga kvinnor i studien ställt sig positiva till. Exempel ges om hur detta på ett väldigt konkret sätt har påverkat relationernas karaktär (se citat på s 11 – 12) Sexmånadersregeln ger kvinnorna lite tid att bygga upp en egen plattform och att bryta gamla destruktiva relationsmönster.

En viktig faktor att ta hänsyn till i en studie om makt och kön är antalet kvinnor i förhållande till män på Basta (1:5 vid intervjutillfället). De kände sig uppmärksammade och eftertraktade. De är inte lika isolerade som de hade varit i samhället utan lever i gemenskapen och stödet som kollektivet erbjuder. Möjligen ger detta anledning att uppmärksamma männens situation och deras behov då de inte på samma sätt som kvinnorna uppmärksammas och eftertraktas som partners.

Jag får inget intryck av att kvinnorna som kunnat använda sig av Basta för sin rehabilitering generellt skulle vara skonade från den utsatthet som brukar anses tillhöra en kvinnlig missbrukares vardag. De flesta har varit tunga missbrukare. Kvinnorna på Basta var inte en homogen grupp från början men påverkades av Bastas kultur och ideologi och skolades i Bastas sätt att bygga upp en ny identitet som till stor del bygger på en yrkestillhörighet. Samtliga som hade varit där under mer än ett år menade att Basta hade varit identitetsförändrande, och gjort dem starkare. Det är svårt att avgöra hur beroende de var av de skyddande strukturer som Basta innebär för dem, men det var

påtagligt hur de refererade till en yrkesidentitet då de beskrev sin utveckling. De flesta uttryckte en stor tilltro till sina möjligheter att utvecklas på Basta inom sitt yrkesliv.

Nästan alla kvinnor hade barn då de kom till Basta men ingen hade vid denna tidpunkt vårdnaden om dessa. Processen att reparera skador som det gamla livet hade inneburit och att återta kontakten beskrevs som mödosam men meningsfull. Man ansåg sig vara uppbackade av Basta som organisation på olika sätt. Dels upplevde de flesta att Bastas kollektiva liv innebar ett praktiskt stöd och underlättade umgänget med barnen samt i flera fall erbjöd goda boendeförhållanden. Dels ansåg man att Basta ställde upp med praktiska arrangemang och kostnader kring vårdnadsprocesser. Flera framhöll vikten av att inte känna sig ensam om erfarenheter av smärtsamma omhändertaganden och att detta innebär en kollektiv solidaritetskänsla.

EFTERDISKUSSION AV ALEC CARLBERG

KVINNOR PÅ BASTA GENOM ÅREN – KORTA REFLEKTIONER

Under Bastas tioåriga existens har kvinnorna varit i minoritet. De har aldrig utgjort mer än 25 procent av de boende på kooperativet, ofta mindre. Andelen kvinnor på Basta motsvarar ungefär – om än något i underkant – andelen kvinnor bland narkotikamissbrukarna i Sverige.

Frågan är vilken medvetenhet Basta har visat i förhållande till kvinnors välbefinnande och personliga utveckling och hur kvinnornas ställning varit och förändrats genom åren. Vad säger kvinnorna själva om livet på Basta idag?

Bastas rehabiliteringen bygger på hjälp till självhjälp inom ramen för ett kooperativt företagande. På Basta utförs riktigt arbete under arbetsdagens åtta timmar. Här erbjuds också boende och möjligheter till fritidsaktiviteter. Tanken är att människor ska återerövra kontrollen över sina liv – egenmakt – vilket i sin förlängning ska ge dem ett så stort mått av självförtroende att de i ett senare skede vill, och kan klara av, att leva ett rikt liv utan droger.

I arbetet och på arbetsplatserna uppstår terapeutiska processer som det leder för långt att här beskriva.¹³ Det faktum att rehabiliteringen så starkt fokuserar på arbete, innebär att kvinnors möjlighet att utveckla sina egna drömmar och ambitioner i hög grad är kopplad till deras möjligheter att utvecklas inom ramen för Bastas arbetsorganisation. Detta är självfallet också giltigt för männen på Basta. En studie av kvinnors situation på Basta måste därför, som på vilken annan arbetsplats som helst, belysa hur makt och inflytande erövrar och fördelas, av både män och kvinnor, som individer och som kollektiv.

Bakgrunden till idén att be Cecilia Heule intervjua kvinnorna som arbetade och bodde på Basta sommaren 2003 var att kritik hade framförts mot kooperativets sätt att synliggöra kvinnors behov. Kritiken kom huvudsakligen från utomstående. Det gav anledning till självrannsakan och en önskan att ge Bastas kvinnor en chans att inför en person utan egen maktposition på Basta utveckla sin tankar och delge sina erfarenheter av tillvaron på Basta. Resultatet av intervjuerna blev denna rapport.

En svårighet som gäller både män och kvinnors syn på Basta är, att å ena sidan skilja ut vad som är systemfel eller andra missförhållanden som motverkar rehabiliteringen, och vad som å andra sidan är den personliga frustration som ofta uppkommer hos den som vacklar i sitt beslut att börja leva drogfritt. Under tiden som föregår ett beslut om att återvända till droglivet är det inte ovanligt att allt på Basta beskrivs i mörka färger för den i omgivning som oreflekterat lånar sitt öra. Utmaningen för oss i Bastas ledning är att vara lyhörda för stämningar och att låta välmotiverade kritiska synpunkter komma fram för analys och åtgärd, istället för att slentrianmässigt avfärda kritik med att ”det är det gamla vanliga gnället och drogsuget som ger sig till känna”. I försöken att upprätthålla lyhörddheten är rapporter från utomstående ovärderliga.

¹³ Socialt företagande – Om den sociala ekonomins dynamik, Exemplet Basta sid. 23-30, Carlberg. A, Socialstyrelsen 2001 eller De utforskade utforskar utforskarna, Carlberg. A, Socialvetenskaplig tidskrift nr 4-2003. Den sistnämnda artikeln är en polemik mellan AC och forskarna Jan-Håkan Hansson och Filip Wijkström som lyfter fram frågan om Bastas ”rehabiliteringssjäl”

KVINNOR I ARBETE PÅ BASTA

Den manliga dominansen på Basta påverkar kvinnornas vardag på kooperativet. Ett exempel är produktionens inriktning. En stor del av företagets mer prestigefyllda arbetsplatser är, och i än högre grad har varit, traditionellt manliga: möbelsnickeri, byggnation med alla de yrken som utvecklas inom byggbranschen och klottersaneringen. Under senare år har emellertid en tydlig förändring skett. Kvinnorna har flyttat fram sina positioner, vilket syns i att antalet kvinnor med chefsbefattningar har ökat markant.

Djurhållning – hundpensionat och hästuppfödning – är könsblandade arbetsplatser. När det gäller ett traditionellt kvinnodominerat som storhushåll så har Bastas värdshus för det mesta varit en blandad arbetsplats, där chefsjobbet alternerat mellan kvinnor och män. Renhållning och den dagliga städningen av gemensamhetsutrymmen har kvinnor, med något enstaka undantag, alltid haft ansvar för. Det yttre underhållet av anläggningens mark och byggnader har varit exklusivt manligt. Detta har på senare tid ifrågasatts av kvinnor som vill arbeta utomhus.

Ekonomi- och administrationsenheten på Basta har hög status på kooperativet. Det har av många setts som ett steg upp i karriären att få arbeta på kontoret. Under de första åren var det en arbetsplats endast för män, men under de senaste fem åren har kontoret utvecklats till en könsblandad arbetsplats. Idag innehar kvinnor en majoritet av de administrativa arbetsuppgifterna, alltifrån att vara rehabiliteringschef till olika avancerade ekonomi- och informationsfunktioner.

För att skapa ytterligare intressanta yrkesval för kvinnor har en medveten satsning gjorts på en utbildningsenhet (YES). Utbildningen är kopplad till en förhållandevis utvecklad dataenhet. Två av tre som arbetar där är kvinnor, bland annat Bastas datalärare.

Många av Basta tolv arbetsplatser har vuxit fram genom att människor som kommit till Basta har haft egna yrkeserfarenheter och intressen som de har kunnat förverkliga på

Basta, under förutsättning att idéerna bedömts ha en kommersiell bäring till nytta för hela kooperativet.

Vid en träff med samtliga kvinnor våren 2003 diskuterades vilka yrkesval kvinnor har på kooperativet. Det framfördes bland annat att det borde finnas arbetsplatser där kvinnor dagligen kan arbeta utanför kooperativet, som exempelvis byggnadsarbetarna och klottersanerarna gör. Eftersom arbete utanför Basta bland annat medför vissa ekonomiska fördelar ansågs det orättvist att det inte fanns sådana möjligheter också för kvinnorna. Förslag framfördes att Basta skulle kunna starta ett städbolag. Förslagsställaren hade själv arbetat inom städbranschen och funnit jobbet både stimulerande och utvecklande. Det behövs både kunskaper, noggrannhet och kundkänsla för att bli framgångsrik och hon såg dessutom att det fanns goda förutsättningar att ett "Basta Städ" skulle kunna bli lönsamt. Hon presenterade något senare ett konkret förslag med en utvecklingsplan samt en ekonomisk kalkyl för städbolaget. Företagsledningen bedömde kalkylen som realistisk och idag håller "Basta Städ" på att etablera sig.

Ur rehabiliteringens synvinkel – som är överordnat produktionen – är Basta Städs tillkomst en solskenshistoria: en kvinna som efter missbruk och långa fängelsestraff väcker en ny företagsidé, som hon har kraft att genomföra. Det uppväger mångfalt de ibland syrliga kommentarerna från utomstående som inte utan en viss nedlåtande attityd kommenterar Basta Städs tillkomst med att "Kvinnor på Basta erbjuds visst jobb som städerskor".

Under kooperativets tioåriga existens har det skett en stark utveckling av verksamheter. Idag bor och arbetar drygt 70 vuxna på Basta i Nykvarn¹⁴. Under åren har vi gjort nya erfarenheter och dragit lärdomar. Relativt snart efter att kooperativet startade kom det igång en diskussion om kvinnors situation och ställning, men diskussionen hämmades av att alltför få kvinnor fanns i sådana positioner att det skulle kunna ha vidgat perspektiven. Idag är det annorlunda – kvinnorna är fortfarande en minoritet på Basta,

¹⁴ När detta skrivs bor och arbetar omkring 15 personer på Basta – Väst i Borås. Fram till idag är också Basta – Väst starkt mansdominerat. Utifrån Basta i Nykvarns erfarenheter bör kooperativet i Borås snabbt kunna utarbeta en egen "lyhördhet" inför kvinnors behov och önsningar

men deras maktpositioner har stärkts och överstiger nu vida deras procentuella numerär. Några färska hårddata belyser detta:

I september 2004 var 14 av totalt 68 arbetande och boende på Basta kvinnor. Det innebär att kvinnornas andel har stigit till lite drygt 20 procent, vilket är ökning från när Cecilia Heule gjorde sin intervjuundersökning sommaren 2003. De 14 kvinnorna kan delas in i två lika stora grupper: de som har varit mindre än ett år på Basta och därmed befinner sig i av kriminalvård eller socialtjänst betald rehabilitering, och de som har valt att stanna kvar på Basta efter det att den betalda rehabiliteringstiden gått ut.

Av de sju kvinnor som påbörjade en yrkeskarriär efter rehabiliteringsåret är två idag delägare i företaget – kooperatörer. Det innebär att 35 procent av kooperatörerna är kvinnor. Den ene är rehabiliteringschef och den andre är datalärare. Ytterligare en kvinnlig datalärare finns. En annan kvinna har genomgått Bastas YES ettåriga utbildning och utbildat sig till hästkötare. Hon är nu chef för Basta Basjkir (hästuppfödning m m). En kvinna är arbetsledare för det nystartad Basta Städ och hennes kollega är objektsansvarig för städbolaget. Slutligen har en kvinna som tidigare arbetat som ekonomiassistent på Basta på heltid utbildat sig i företagsekonomi.

Två män och två kvinnor som varit länge på Basta har påbörjat, och i det närmaste avslutat, akademiska studier. En av kvinnorna håller på att avsluta sin socionomexamen och den andra genomgår tillsammans med två av männen en avancerad internationell akademisk utbildning som ger motsvarande 40 universitetspoäng. All undervisning, examensarbeten samt examination sker på engelska.

Sammanfattningsvis har kvinnors möjlighet att göra utvecklande yrkeskarriärer stärkts och därmed har deras maktpositioner på kooperativet ökat. Det har i sin tur ytterligare stärkt jämställdhetsarbetet. Till en del beror detta på personförändringar i ledningen, men helt avgörande har varit att en stark och kompetent grupp kvinnor valt att stanna kvar på företaget efter att deras drogrehabilitering har avslutats. Dessa kvinnor är idag förebilder för nya kvinnor som anländer. Och – viktigast av allt – hela tiden tillförs nya aspekter på hur det är att vara kvinna på Basta och förslag på hur sakerna tillstånd ska kunna förbättras.

SEXISM OCH JARGONGER

I en manlig miljö, som dessutom är påverkad av missbruks- och kriminella subkulturer, vinner sexistiska och förnedrande attityder lätt fotfäste. Fokusering på kvinnor som könsobjekt riskerar dessutom att förstärkas av att kvinnorna utgör en minoritet på Basta. Det innebär också att en kvinna som önskar eller är van vid att skaffa sig fördelar genom att spela på sin kvinnlighet kan få utrymme.

Jargonger och sexistiska beteendena blossar från och till upp. Det kommer i vågor beroende på vilka som bor på kooperativet och hur många som är nyanlända vid ett visst tillfälle.

En iakttagelse värd att notera är att ju flera som bosätter sig på Basta efter det första ”lärlingsåret” desto mer ifrågasatt blir sexistiskt beteende. Det har påverkat utveckling i positiv riktning långt mer än ledningens förmaningar om att lägga band på uppträdande och språkbruk. Basta har på tio år förändrats. Under de första åren uppfattades kooperativet av dem som kom dit som en institution bland andra, där man eventuellt stannade ett år för att sedan ”dra vidare”. Det innebar att det var rätt självklart, att utifrån egna erfarenheter av behandlingshem och fängelser prata och bete sig som man alltid gjort vid tidigare institutionsvistelser. Men för en växande skara kvinnor och män som bestämt sig för att Basta ska vara deras hem under en oöverskådlig framtid dit barn, föräldrar och vänner kommer på besök blev det alltmer outhärdligt när släktingar och vänner konfronterades med människor i omgivningen som pratade om att ”knarka, bryta och ligg”. Idag, när mer än 60 procent av de boende har Basta som sitt permanenta hem, konfronteras oacceptabelt beteende från nykomlingar mycket snabbare än tidigare. Man vill inte att ens barn ska uppleva beteenden eller språkbruk som hör missbrukarlivet till.

REFLEKTION KRING CECILIA HEULES FORSKNINGSRAPPORT

Cecilia Heules intervjuer visar att kvinnorna – vid intervjutillfället 2003 – upplevde sina möjligheter att utvecklas som goda, både yrkes- och karriärmässigt och privat och personligen.

Mest positivt är att de intervjuade som har varit länge på kooperativet berättar om en utveckling som går i rätt riktning. Tidigare – under kooperativets första år – upplevdes ledningen som ouppmärksam på kvinnors behov och önskemål och därmed fick de sämre förutsättningar att utvecklas och lämna missbruket bakom sig. Utmaningen är nu att se till att utvecklingen inte stannar upp. Ett sätt är att med jämna mellanrum göra systematiserade intervjuomgångar på liknande sätt som i denna rapport. Också det faktum att Basta ingår i europeiska projekt inom ramen för Europeiska Socialfonden, ESF där jämställdhetsarbetet starkt betonas, sätter ytterligare press på oss i kooperativet.

Tillsammans med organisationerna i Rainbow-Sweden¹⁵ medverkar Basta i utvecklingen av ett speciellt kvalitetssäkringssystem för klientdriven rehabilitering tillsammans med en forskare från Socialhögskolan i Lund. Också här kommer speciell uppmärksamhet att riktas mot kvinnors behov och önskemål.

Alec Carlberg

Hösten/vintern 2004

¹⁵ Rainbows organisationer är idag: Basta, Comigen, Convictus, Dianova, Global Youth, Huddingelänkarna, Länkarna Johanneshov, NBN och RFHL

KÄLLHÄNVISNINGAR

Carlberg Alec (2001), ”Socialt företagande. Om den sociala ekonomins dynamik. Exemplet Basta”, Socialstyrelsen, Stockholm

Hedin, Ulla-Carin & **Månsson** Sven-Axel (2000), Socialvetenskaplig tidskrift, Temanummer om Kön och socialt arbete.

Heule, Cecilia (2002) ”Exemplet FUNK – Att reproducera det idéburna projektet Basta”, Magisteruppsats, Lunds Universitet, Socialhögskolan

Laanemets Leili, (2002) ”Skapande av femininitet – om kvinnor i missbrukarbehandling”, Socialhögskolan, Lund

Meeuwisse, Anna (2001) ”Ett högriskprojekt. Om missbrukarrehabilitering på Basta Arbetskooperativ”, Sköndalsinstitutets skriftserie no 18, Stockholm

SOU 1998:6, Slutbetänkandet från kvinnomaktutredningen

Socialstyrelsen – Statistik 2003:6

SBU-rapporten 156/1, (2001) ”Behandling av alkohol- och narkotikaproblem – En evidensbaserad kunskapssammanställning”, Statens Beredning för Medicinsk Utvärdering, Stockholm

INTERNETHÄNVISNINGAR:

www.basta.se